

Adalékok a magyarországi harcok történetéhez — 1945. április

Hazánk felszabadulását április negyedikén ünnepeljük. A mondat valamennyi öt éven feletli magyar állampolgár számára közismert. De vajon igaz is? Öt szavából kettő vita tárgyát képezi.

Nem kívánok hozzászólni, hogy az 1944 kora ősztől 1945 tavaszáig tartó eseményort milyen elnevezéssel kell(ene) minősítenünk, a negyedikei dátummal kapcsolatban szeretnék bizonyos kérdésekre rámutatni. Az előbbi kérdésében, úgy vélem, hosszabb és érzelmeiktől sem mentes vitával számolhatunk, amelyben az olvasók jelentős hányada is kialakítja saját álláspontját. Éppen ezért nem érdektelen végiggondolnunk a következőket. Hazánkban hosszú és súlyos harcok dúltak. A náci Német Birodalommal összefonódott Szálasi-államgépezetet, valamint a magyar nemzeti haderőt idegen hatalom hadserege szorította ki az országból, felszabadítva azt egy új államiség kiépítéséhez. Ez tény, politikailag bárhogyan is fogják a (különböző) utókorok nevezni a történeteket. Más kérdés, hogy Magyarország felszabadult-e egy valóban önálló állami lét megteremtéséhez.

Április negyedik, vagy egy későbbi napjának kérdéskörét már többen vizsgálták.¹ Az évtizedeken át magát tartó hivatalos álláspont helyett, miszerint az április 4-én birtokba vett Nemesmedves lett volna az utolsó,² kimutatták, hogy a harcok Magyarország területén csak egy héttel később fejeződtek be, s hogy a szovjet csapatok a legkésőbb Rábafüzest, valamint Pinkamindszentet foglalták el.³ A jelzett települések mindegyike Körmen közelében, a Rábától északra és a Pinkától nyugatra fekszik. Miután a harcok valóban ebben a térségben tartottak a legtovább, az itt történeteket vesszük nagyító alá, szektoronként, a Rába folyásirányának megfelelően haladva.

A területet, ahol a Birodalmi Védőállás (Reichsschutzstellung) első védőöve nem az államhatárokat, hanem a domborzatot követve nagyobbbrészt a magyar oldalon húzódott, a Rábafüzes—Pinkamindszent szakaszon 1989. október 18–22. között lejártam. A terepen megkíséreltem megtalálni az állás-maradványokat, felkerestem helytörténészeket, plébánosokat, idős embereket. A következőkben a források ötvözésén túl tapasztalataimat is felhasználtam.

Rábafüzes térsége

A község 1945-ben meglévő 274 lakóházából 161 április 11-én került a szovjet csapatok birtokába.⁴ A térség (korabeli) települési viszonyainak ismeretében e számokat nem tekinthetjük százalékok számításának megbízható alapjául. A 161 ház, illetve a később tárgyalandó Szent Imre-templom ugyanis a „hegyvidéken” van,⁵ ami Nyugat-Magyarország ezen övezeteiben nem faluszerűen lakott területet je-

lent, hanem kisparcellákat, kerteket, elszórt lakó- és gazdasági épületekkel. Iylen jelleggel bírt a Rábafüzes-hegyvidék is, az 1940-es évek második felében végrehajtott kitelepítésekig.⁶ Egy modern háborúban természetes, hogy a védővonalakat magaslatokon igyekeznek kialakítani. Nem rendkívüli tehát, hogy a támadónak a község-mag elfoglalása után külön kell megrohmoznia annak hegyvidékét. A támadó fél, jelen esetben a szovjet hadsereg a számára idegen terepviszonyok között a község-mag birtokbavétele alapján jelentette Rábafüzes elfoglalását március 31-én.

A hegyvidéken a Birodalmi Védőállás részei ma is megtalálhatók. A helyszín lejárása, valamint egy helytörténettel⁷ történt egyeztetés alapján valószínűsíthető, hogy a peremvonal Rábafüzes-hegyvidék területén, a 324,4 magassági pont — Csókáshegy—Csóka-hegy déli lejtőin húzódott. A lövészárkok maradványai ma is fellelhetők, a terepen kirajzolódnak. Miután a szovjet csapatok a község-magot elfoglalták, a Köves-mező (Steinleiten) a „senki földjére” került, s maradt egészen 11-éig. A hegyközség ezen a területen bizonyos centrummal bírt: a Levente-hegy tövében romjaiban ma is megtalálható a Lang-kocsmá. Ez csak 11-én került szovjet kézre. A terepviszonyok nem tették lehetővé védelmét, mivel egy É—D irányú hosszanti völgy kiszélesedésében épült, amely felett, a hegyoldalakon voltak a lövészárkok.

Megítélésem szerint nem fogadható el Rábafüzes elfoglalásának dátumaként IV. 11-e,⁸ mivel:

1. A Lang-kocsmá térsége csupán egy külterületi-másodlagos központot jelentett, a hegyvidéken.
2. A község tényleges központját az a terület képezte, ahol a község háza, az iskola, valamint az összefüggő polgárházak alkotta főutca voltak megtalálhatók. Ez ugyan III. 31-ét követően többször gazdát cserélt, ám IV. 3-ától végérvényesen a szovjet csapatok birtokolták.
3. Azt viszont el kell ismerni, hogy a front peremvonala IV. 11-ig ténylegesen magyar területen állt Rábafüzes hegyvidékén.

Rábafüzes térségét a Szentimre-teleppel a Sánta-völgy köti össze. Település-szerkezetileg a völgy Rábafüzes-hegyvidékhez csatlakozott. A Birodalmi Védőállás peremvonala itt az Alsó-Sánta-völgyet lezáró lejtőkön épült ki, magyar területen. A németek IV. 11-én veszítették el.

A Szentimre-telep térsége

A Szent Imre templom környezetében 1945-ben még álló kicsiny hegyvidéki központnak ma már csupán nyomai lelhetők fel. Maga a templom Felsőrönök temploma (volt).⁹ Igaz, egyházigazgatásilag Rábafüzes sokáig Felsőrönökhöz tartozott,¹⁰ de 1945-re Rábafüzesnek már saját római katolikus temploma volt.¹¹

A templomrom egy dombon áll, amelynek déli és keleti lejtőin alakítottak ki védővonalat. Ennek részei ma is megfigyelhetők, leginkább a templomhoz közvetlen csatlakozó temető szélein. A templom maga is megerősített pont volt. Falán kézfegyverekből származó belővések láthatók. Bent kivégzések történhettek,

erre utalnak a főoltár (helye) mögötti falon megfigyelhető lövedéknyomok; ez azonban nem bizonyított.

A Felsőrönökről a telephez vezető út egy hosszanti völgyben vezet, amelynek két oldalán, a lejtőkön felfedezhetők a tüzelőállások maradványai. A Szentimre-telep szovjet elfoglalása IV. 11-én következett be, egyidőben Rábafüzes hegyvidékével, amivel összefügg.¹²

Nemesmedves térsége

A Birodalmi Véddőállás peremvonala Szentimre-telep és Nemesmedves között valószínűsíthetően a Rám-hegy—Suazter-hegy—Magyar-hegy vonalon húzódott. A Savanyú-hegyen (Nemesmedves-ÉK 500 m) egy körkörösén védhető vezetési pontra hívta fel figyelmemet egy helyi lakos.¹³ Az objektum maradványai fellelhetők. A község belterülete IV. 4-én véglegesen szovjet kézre került, de a vezetési pontot csak a 11-i harcok során veszítették el a németek.¹⁴

Csákánydoroszló térsége

A peremvonal Nemesmedvestől keletre „valamelyest kapcsolódott a ... Magyarbúks település körzetében” kiépült véddőállásokhoz — olvashatjuk a térség történetét bemutató tanulmányban.¹⁵ Magyarbúks telep, Csákánydoroszló 40 lakosú külterülete¹⁶ közvetlen a határ mentén feküdt, Nemesmedvessel egy magasságban, attól keletre 4 km-re. Házaiból ma már csak a Tóth-tanya romjai találhatók meg. Bár nem volt önálló, nem függött össze az anyaközséggel, attól légvonalban 4,5 km-re terült el. Hegyvidék sem kapcsolta össze azzal, mint Rábafüzest hegyközségével.

A Birodalmi Véddőállás (egyébként itt a leginkább megfigyelhető) peremvonala Magyarbúkstól mintegy 3 km-re délre húzódott, a Konicsár-dombok lejtőin, nem egészen 1 km-re a körmend—szentgotthárdi főút- és vasútvonaltól. Az eddigi feldolgozások nem írnak külön Magyarbúks szovjet csapatok általi elfoglalásáról. Valószínűsíthető, hogy ez az április 11-i támadás során történt meg. Amennyiben igen, akkor Magyarbúks az utolsó a különálló települések közül, amely a Vörös Hadsereg kezére került. (Nem az, ha az önálló községeket vesszük csak figyelembe, bár megítélésem szerint földrajzi helyzete indokolja „utolsó” minősítését.)

Helyszíni utamon nem sikerült találnom egykori magyarbúksi lakost, aki elmesélte volna, amit átélt 1945 tavaszán. Ha valaki közülük találkozik írásommal, kérem, jelezze hollétét a Hadtörténeti Intézet felé.

Vasalja térsége

Az árokrendszer a Konicsár-domboktól a Nagycsákányt Magyarbúksal összekötő műút mentén északnak fordul, majd 1,5 km után a határral párhuzamos dombvonulat déli szegélyén húzódik a 256-os magassági pontnál lévő Heccs-kunyhóig. Ez Kemestaródfától 1 km-re nyugatra található. Tőle keletre nem találtam véddőállásra utaló nyomot; itt ilyenek korábban sem voltak.¹⁷ Innen a peremvonal valószínűsít-

hetően élesen északnak fordulva a Strém-patak—Luising (Lovászd) fven érte el a Dénes-majort (Pinkamindszentet), osztrák területen át. Ez esetben újra kell gondolni Vasalja szovjet elfoglalásának IV. 3-i dátumát.¹⁸

A vasaljai plébános (a Historia Domus alapján) Vasalja és Kemestaródfa vonatkozásában elmondta, hogy a nagyhét hétfőjén keleti irányból megjelentek a visszavonuló német csapatőredékek. Hátráló magyar alakulatok csak két nappal később érkeztek a községekbe. A másnap bevonuló újabb német alakulatok (hevenyészett) állások építésébe fogtak. Nagypénteken ezzel felhagytak, s Pinkamindszent felé kivonultak Vasaljáról. Az utolsó német, illetve magyar katonák nagyszombaton déli fél kettőre elhagyták a községet. Nem sokkal később (még aznap) Magyarnádalja irányából beérkeztek a szovjet csapatok. 1945-ben a nagyszombat III. 31-ére esett.¹⁹

Vasalja elfoglalásáról a következők mondhatók el:

1. A községtől délkeletre 1 km-re van a Bagóné-erdő, ahol III. 31-től szovjet csapatok táboroztak. A Historia Domus utal erre: „... a szovjet katonák. Éjjel ellepik a környéket.”²⁰
2. A Vasalját Kemestaródfával, illetve a 8-as úttal összekötő bekötőutat keletről a Bagóné-erdő határolja. A Birodalmi Védőállás valószínűsíthető sarkpontja, a Heccs-kunyhó Vasaljáról Kemestaródfán át ezen az úton érhető el. A szovjet jelenlét az erdőben lehetetlenné tette az összeköttetés fenntartását ezen az úton át.
3. Pinkamindszent belterülete, a Körmentet Pinkamindszentszel összekötő úttal együtt III. 31. óta szovjet kézen volt. Vasalja tehát ebből az irányból is elszigetelődött a Birodalmi Védőállástól.
4. A Vasaljától nyugatra 2,5 km-re található Lovászd (Luising, Ausztria) egy dombvonulaton épült. Feltehetően ezen húzódott a Birodalmi Védőállás peremvonala. A Pinka-folyó két oldalán, majdnem teljesen kitöltve a két falu között, vizenyős-süppedős lapály terül el. Ezen harcjárművek haladására alkalmas út nem vezet át. Gyalogos csoportok közlekedése is eléggé bizonytalan, kivált nedvesebb időben, vagy tavaszi hóolvadáskor. A terület ráadásul a Bagóné-erdő széléről belőhető.
5. Az előző négy tényező ismeretében nehezen tétélezhető fel a német (és magyar) parancsnokokról, hogy a Bagóné-erdő és Pinkamindszent elvesztését követően Vasalja védelmét erőltették volna, kockáztatva a községben rekedést akkor, amikor 2,5 km-rel „hátrébb” előre kiépített védőállások állnak rendelkezésükre.
6. Pinkamindszent falukrónikája ugyancsak arra utal, hogy Vasalja elfoglalása már III. 31-én megtörtént: „Ugyanezen a napon a bekerítés veszélye elől Ausztriába visszavonult német hadsereg nyomában felszabadította a szovjet hadsereg Körment—Pinkamindszent vonalig a körmendi járás északi részét Pinkamindszent kivételével...”²¹

Pinkamindszent térsége

A Birodalmi Véddállás peremvonala a községtől 2 km-re nyugatra húzódó dombvonulaton épült ki. Maradványai ma is fellelhetők. A falu és a dombvonulat között, a Pinka két oldalán vizenyős lapály terül el. Ezt kelet-nyugati irányban egy út, illetve egy vasút töltése szeli át, mindkettő Németújvárhoz (Grüssing, Ausztria) vezet(ett). A vasút a Zengő-hídnál érte el a dombvonulatot, amelyről nyugatra a Tamás-erdő s a Proletárföldek találhatók. Utóbbi központjában áll a Pinkamindszent külterületét képező Alsó- vagy Kapuy-major.²² Helyén ma csak egy romos épület látható. A peremvonal mögött 1 km-re lévő major német vezetési pont lehetett, körkörös megerősítése ma is megfigyelhető. A dombvonulat és a falu között félúton, a Pinka nyugati partján, a közúti híd töszomszédságában áll a Felső- vagy Dénes-major. Szintén Pinkamindszent külterülete.²³ III. 31. és IV. 12. között a senki földjén feküdt. A peremvonalból a németek tűzzel teljesen le tudták fogni a Pinka-menti lapályt s az azon átvezető két töltést. A véddállások (közel) tökéletes tűzérési vagy légi rombolása nélkül a Birodalmi Véddállás itt kiéptett szakaszát gyakorlatilag nem lehetett megközelíteni. A töltésre szoruló harcokocsikat a németek egyesével löhették ki. A tavaszi hóolvadás idején a Sásomi rét (a lapály) járhatatlannak bizonyult.

A Körmend—Vasalja irányából érkező szovjet csapatok Pinkamindszent belterületét III. 31-én menetből birtokba vették, majd megkíséreltek „lendületből” továbbhaladni nyugatnak, a két töltésen azonban a német elhárító tűzben elakadtak. A front a lapály két oldalán majdnem 2 hétre megmerevedett. Amikor IV. 11-én a szovjet csapatok, támadásukat felújítva áttörték a Birodalmi Véddállás első véddővét a Nemesmedves—Rábfüzes szakaszon, a Pinkamindszent nyugati külterületén védekező németeket a bekerítés kezdte fenyegetni. Látva, hogy a szovjet támadás nem akad el, állásaikat kiürítve megkezdték a visszavonulást²⁴ a németújvári úton. A Pinkamindszenten álló szovjet erők így IV. 12-én mozgásba lendültek, átszaladtak a Dénes-major körzetén, s elérve a Kapuy-major, birtokba vették azt. Ilyenformán a Kapuy-major volt (mai ismereteink szerint) az utolsó, szovjetek által elfoglalt házegyüttes Magyarország mai területén. Ez azonban csupán egy (gazdasági jellegű) házcsoport volt, nem település.

A Birodalmi Véddállás „Steiermark” szektorának „Grüssing” védőszakaszában (Szentgotthárd-Dél—Moschendorf-Észak)²⁵ lezajlott harcokban a 6. német hadsereg IV. SS páncéloshadtest 1. és 3. páncélosadosztálya, illetve a 27. szovjet hadsereg 33. lövészhadtest 202., 337.; és a 104. lövészhadtest 93. lövészadosztálya, s a 18. harcokocsihadtest 110. harcokocsi és 32. gárda gépesítettandára vett részt. IV. 10-én Heiligenkreuz térségében a 37. lövészhadtest (108. gárda, 316., 320. lövészadosztály) ment át támadásba. Ehhez csatlakoztak 11–12-én jobbról a fenti erők.²⁶

A magyarországi hadműveletek befejeződésével kapcsolatban, megftélésem szerint, három dátumhatár állapítható meg tehát:

1. Április 4: Nemesmedves elfoglalása után formailag önálló községet német-magyar csapatok már nem tartanak.

2. Április 11: a különálló települések közül Magyarbüks kerül utolsóként a szovjet csapatok kezére. Ugyanekkor esik el Rábafüzes-hegyvidék és az ezzel összefüggő Szentimre-telep.
3. Április 12: a Pinkamindszenthez tartozó Dénes-, majd Kapuy-major szovjet csapatok általi birtokbavételével Magyarország mai határain belül véget érnek a harcselekmények.

Jegyzetek

1. Ezek egyik legjelentősebbike Zielbauer György tanulmánya: Adalékok Vas megye felszabadításához (Tudományos szocializmus füzetek 77., Művelődési Minisztérium, Budapest, 1984, 36–52. p.; a továbbiakban: Zielbauer). Ugyanerről ír Manfred Rauchensteiner: Der Krieg in Österreich 1945 (Bundesverlag Wien, 1984, 2. kiadás, 538 p.; a továbbiakban: Rauchensteiner) c. könyvének 273–274. oldalán.
2. Ezt jól adja vissza a következő idézet: „1945. április 4-én Lovászi és Nemesmedves birtokbavételével befejeződött Magyarország felszabadítása – hazánk területén elhallgattak a fegyverek.” (Ölvedi Ignác: Nyugat-Magyarország felszabadítása. Magyar Néphadsereg Politikai Főcsoportfőnökség, Budapest, 1980. 15. p.)
3. Zielbauer 41. p.
4. Magyarország helységnévtára (Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal – Hornyánszky RT, Budapest, 1944, I-216. p.; a továbbiakban: Mo. htára); illetve Zielbauer 40–41. p.
5. Zielbauer 40–41. p.
6. Dankovics Ferenc rábafüzesi (Alkotmány út 84.) iskolaigazgató, helytörténész adata.
7. Ugyanő.
8. Zielbauer 41. p., valamint Dankovics Ferenc állítása.
9. Mo. htára I-216. p.
10. A Szent Imre templomhoz tartozott, mint Felsőrönök plébánia filiája: Borosgödör (Inzenhof), Jakabháza, Rábafüzes és Sándorhegy (esztergomi érsekség, szombathelyi püspökség, németújvári főesperesség, németújvári esperesi kerület). (A katolikus Magyarország. Stephaneum, Budapest, 1902, 432. p.)
11. Mo. htára I-487. p.
12. Zielbauer 41. p.
13. Prépost Imre, aki korábban is a községben lakott.
14. Ugyanő elmondása.
15. Zielbauer 38. p.
16. Mo. htára I-151., 381. p.
17. Pálmai Kálmán vasaljai római katolikus plébános, helytörténész adata.
18. Zielbauer 41., 46. p.
19. Pálmai Kálmán plébános elmondása; Szentpétery Imre: A kronológia kézikönyve. (Könyvértékesítő Vállalat, Budapest 1985, 168. p.)
20. Pálmai Kálmán plébános adata; illetve Zielbauer 41. p.
21. Pinkamindszent község monográfiája. (Kézirat Vasalja Községi Tanács Könyvtárában, III. 31-re vonatkozó bejegyzés, 73. p.)
22. Mo. htára I-475. p.
23. Ugyanott.
24. A IV. 10-i szovjet áttörést követően a visszavonulást egyébként Balck páncélos tábornok, a 6. német hadsereg parancsnoka el is rendelte. (Rauchensteiner 274. p.)

25. Manfred Rauchensteiner: A második világháború vége Ausztriában, különös tekintettel a Magyar Királyi Honvédség sorsára. (Hadtörténelmi Közlemények, 1974/2, 318. p.)
26. A hadműveletek lefolyásáról a témában lásd:
- Rauchensteiner 270–275. p.
 - Zielbauer 39–45. p.
 - A német „Dél” hadseregcsoporthoz napi jelentései 1945. III. 30. és IV. 12. között; idézi: Rauchensteiner 451–474. p.

A Birodalmi Védőállás fellelhető peremvonala és a befejező harcok színtere

